

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2 (045)

С. В. Вишновецька

кандидат юридичних наук, доцент
Національний авіаційний університет,
Юридичний інститут,
кафедра цивільного права і процесу
пр-т Космонавта Комарова, 1, Київ, 03680, Україна

НАУКА ТРУДОВОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена з'ясуванню поняття і структури науки трудового права, визначенню її предмета на основі структурного аналізу, з допомогою якого встановлюються відносини і зв'язки між явищами, що вивчаються.

Ключові слова: наука трудового права, предмет науки, структура науки, теорія, пізнавальна діяльність.

Необхідною передумовою дослідження методологічних проблем науки є характеристика самої науки, яка, перш за все, включає в себе обґрунтування відносної самостійності її предмета. Адже безпосередньо об'єктом методології є не сама зовнішня дійсність (будь-який фрагмент її) і навіть не наука взагалі, а «наука як система, що породжує знання» [1, с. 10]. Аналіз закономірностей побудови і визначення предмета дослідження є однією з найважливіших методологічних проблем. А методологічна спрямованість досліджень органічно злита з теорією предмета пізнання.

Проблеми юридичної науки були предметом дослідження Ю. С. Шемшученка, Н. Багай. Окремі аспекти науки трудового права досліджували О. І. Процевський, С. Ю. Головіна, А. М. Лушніков та інші вчені.

Але незважаючи на це, питання структурного аналізу науки трудового права в контексті її методологічних проблем не були предметом самостійного наукового дослідження. Тому метою цієї публікації є з'ясування поняття і структури науки трудового права, визначення її предмета на основі структурного аналізу, який передбачає дослідження об'єкта передусім з точки зору зв'язку, з допомогою якого встановлюються відносини і зв'язки між явищами, що вивчаються.

Існує значна кількість визначень поняття науки [2, с. 4–10].

Передусім необхідно виділити підхід, в якому наука трактується як знання. Його умовно називають «об'єктним», оскільки основне в ньо-

му — це знання про те, що є, про дійсність, про об'єкт. Жодних вимог до форми знання, до прийомів його одержання тут немає. Зокрема, з точки зору О. І. Ракітова, наука є система знань про закони функціонування і розвитку об'єктів [3, с. 105]. П. М. Рабінович розглядає юридичну науку як систему об'єктивованих знань про закономірності права і держави [4, с. 153–154].

Другий підхід, який умовно називають «гносеологічним», характеризується передусім переміщенням «центру тяжіння» проблематики з об'єкта пізнання на суб'єкт, на методи, принципи, прийоми пізнання. За такого підходу наука розглядається як форма суспільної свідомості. Так, з точки зору В. М. Кедрова, наука є складовою частиною духовної культури суспільства, однією із форм суспільної свідомості [5, с. 323], тобто однією із форм відображення у свідомості людини об'єктивного світу і суспільного буття, що виникає в процесі практичної діяльності.

Третій підхід умовно називають «діяльнісним», оскільки основним фактором, що виділяється ним у науці, є, перш за все, діяльність по отриманню знань. Наука трактується тут як наукова діяльність. В. І. Сирих звертає увагу на те, що серед російських правознавців переважає погляд на правову науку як на систему знань і випускається з уваги її другий аспект — наукова діяльність [6, с. 23–24]. А з точки зору автора, оскільки правова наука, як і будь-яка інша система наукового знання, являє собою органічну єдність статички (підсумок, результат пізнання) і динаміки (діяльності, що забезпечила ці наявні знання, так само, як і діяльності по використанню наявних знань для руху до нових наукових результатів), то будь-яке трактування її змісту без урахування органічного зв'язку названих частин буде неповним і однобічним.

Наука завжди була й залишається сферою інтелектуальної людської діяльності. Її головна функція полягає в тому, щоб відкрити (віднайти) об'єктивні знання про дійсність. Так, в енциклопедичній літературі наука розглядається як «сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність» [7, с. 479].

А. Ф. Черданцев під юридичною наукою розуміє «суспільну діяльність людей по виробництву наукових знань про державу і право, на основі яких здійснюється прогнозування розвитку держави і права та доцільна діяльність у державно-правовій сфері» [8, с. 4].

Гносеологічний і діяльнісний підходи мають спільним те, що основну увагу приділяють суб'єкту пізнання, а тому можуть бути об'єднані в один підхід, що умовно називається «суб'єктним». Відповідно, в понятті «наука» основне значення набуває момент системності, теоретичності знання, методологічної оснащеності діяльності вченого. «Суб'єктний підхід», таким чином, приводить до розуміння науки і як наукової діяльності з її принципами і методами, у першу чергу, і як самого знання, в другу чергу.

Четвертий підхід умовно називають «соціальним». Головне в ньому — це наголос на залежність науки від рівня розвитку виробництва і суспільних відносин, а також внесок науки у виробництво і соціальне управління.

Наприклад, «Філософський словник» визначає науку як сферу дослідницької діяльності, спрямованої на виробництво нових знань про природу, суспільство і мислення і такої, що включає в себе всі умови і моменти цього виробництва: вчених з їх знаннями і здібностями, наукові установи, експериментальне обладнання, методи науково-дослідної роботи, а також всю суму наявних знань, що виступають в якості або передумови, або засобу, або результату наукового виробництва [9, с. 303–304].

Розглянувши різні підходи до розуміння науки, можна стверджувати, що найпоширенішим все ж таки є розуміння науки як особливої системи знань про навколишній світ. Але справа не лише у термінологічних відмінностях, оскільки з визначенням поняття науки пов'язане також розуміння причин і стимулів її розвитку.

Сучасний період характеризується посиленням «соціального» підходу до трактування поняття «наука». Гуманізм, орієнтація на людину визнається основним фактором розвитку науки, а отже, орієнтація на основні людські цінності є головним у визначенні науки майбутнього.

Виходячи з проаналізованих визначень поняття науки, науку трудового права можна визначити як систему знань про трудо-правові явища, їх сутність, об'єктивні властивості, закономірності виникнення, будови, змісту, функціонування, взаємодії та розвитку, сформовану з допомогою відповідних методів, засобів і прийомів пізнавальної діяльності.

Окремі норми трудового права, нормативно-правові акти трудового законодавства, трудові відносини, практика застосування норм трудового права, виступаючи трудо-правовими явищами, тобто явищами, які мають трудову природу, тісно пов'язані як між собою, так і з іншими явищами об'єктивної дійсності. Наука трудового права спрямована на виявлення сутності, тобто «ядра», загальної закономірності розвитку цих трудо-правових явищ.

Однією з найбільш важливих, вузлових методологічних проблем є проблема визначення об'єкта і предмета науки трудового права. Будь-яка наука має властивий тільки їй одній предмет, яким і визначається самостійність, своєрідність і особливості тієї чи іншої науки, її відмінність від інших систем знання. В. М. Сирих під предметом юридичної науки розуміє відображену у її поняттях «сукупність об'єктивних закономірностей», а під її об'єктом — «сукупність явищ і процесів об'єктивної реальності, яку вивчають науки у процесі пізнання свого предмета» [6, с. 25–26]. Отже, предмет науки трудового права — це те, на що спрямоване наукове пізнання, що досліджується фахівцями даної науки. Предметом науки трудового права є виявлення тих внутрішніх і необхідних, загальних і основних, усталених властивостей, ознак, рис трудо-правових явищ і процесів, єдність і взаємообумовленість яких визначає їх специфіку і закономірності розвитку. Наукове пізнання у цій сфері знань спрямоване на вивчення закономірностей становлення та розвитку трудового права як самостійної галузі права в системі інших галузей, в системі соціально-економічних категорій, окремих її інституцій, об'єктивних передумов та чинників, що визначають її суспільну значимість.

В цілому поділяємо позицію, згідно з якою наука трудового права має своїм предметом: 1) галузь трудового права (догматична частина науки); 2) історію розвитку галузі; 3) місце галузі в системі права і більш загальних соціально-економічних категорій (економіка, господарський механізм і т.п.); 4) досвід правового регулювання праці в зарубіжних країнах у різні періоди їх історичного розвитку [10, с. 110–111].

Отже, в предметі науки трудового права можна умовно виділити такі основні частини: 1) догму трудового права, тобто об'єктивне (позитивне) трудове право; 2) історію трудового права і 3) трудо-правову компаративістику.

Досліджуючи догматичну частину науки, необхідно враховувати, що визначення предмета науки трудового права у відриві від предмета правового регулювання неминує зумовлює відрив теорії від практики. При цьому не слід обмежуватись догматичним аналізом понять, а досліджувати й суспільні процеси, які викликають необхідність правового регулювання, визначати найбільш ефективні шляхи і форми цього регулювання, вивчати практичні результати законодавства.

В. М. Сирих підкреслює, що серед основних компонентів науки, що акумулюють систему знань про її предмет, найчастіше виділяють тільки теорію. Проте у сфері суспільствознавства історичний розвиток соціального буття складає важливу і необхідну частину об'єкта цих наук. Тому представники суспільних наук у процесі формування теорії змушені ґрунтовно займатися дослідженнями історії розвитку об'єкта науки, а отримані знання систематизувати у вигляді ще одного компонента — історії [6, с. 29].

Спираючись на зауваження В. М. Сирих, можна зробити висновок, що іноді компоненти науки, які складають її структуру, отождожують із складовими частинами її предмета.

Взагалі питання про структуру науки є доволі дискусійним. Різний підхід і різні цілі досліджень визначають існування різноманітних думок про структуру науки. Так, окремі автори повну (тобто необхідну та достатню) сукупність елементів системи називають складом (тобто набором елементів, взятих поза структурою системи) [11, с. 17]. Зокрема, О. І. Ракітов вважає, що наука володіє складом, до якого входять: предмет (сукупність проблем і задач, що вирішуються наукою), теорія і гіпотеза; метод; факт (опис емпіричного матеріалу) [3, с. 106]. С. С. Алексєєв, визначаючи склад науки як сукупність частин, з яких складається зміст науки, виділяв у ньому загально-методологічну основу, фактичний матеріал, теоретичні побудови, наукову термінологію [12, с. 314–315].

На нашу думку, здійснюючи структурний аналіз науки, доцільно використовувати поняття «структура», а не «склад», оскільки структура виконує роль системоутворюючого фактору і співвідноситься з поняттями «елемент», «зв'язок». Структура є сукупністю стійких взаємозв'язків, що забезпечують цілісність об'єкта, збереження основних властивостей при різних внутрішніх та зовнішніх змінах [13, с. 14]. Отже, у структурному аналізі важливим є не тільки вияв стійких у часі елементів, але й зв'язків, які характеризують стійкість системи та проявляються в цілісних власти-

востях останньої. При структурному аналізі важливим є виявлення основних видів структурних зв'язків між елементами, завдяки яким система набуває цілісності та здатності функціонувати. Зв'язки є виразом єдності системи, адже елементи її не є випадковим нагромадженням, а становлять єдине ціле, що існує на основі зв'язків.

В цілому ж, поділяючи точку зору О. І. Ракітова, зазначимо, що в системі як органічному цілому елемент є мінімальною одиницею, здатною до відносно самостійного функціонування. Основною формою емпіричних знань виступають одиничні або узагальнені факти. Адже в основі будь-якої наукової теорії лежить емпірична база, яка включає всю сукупність фактів і їх залежностей. Згодом вихідні емпіричні знання про об'єкт доповнюються теоретичними знаннями. Узагальнений фактичний матеріал фіксується в теоретичній системі з допомогою понять, які відображають реальні властивості і відносини явищ і процесів дійсності. Тому поняття виступають як основні елементи пізнавального процесу, в них акумулюються знання про об'єкт, через систему понять виражається зміст теорії. Теоретичний рівень пізнання починається з формування сукупності понять, що відображають усталені, повторювані загальні властивості, ознаки явищ і процесів. Сукупність основних понять називають понятійним апаратом тієї чи іншої науки. Отже, первинними елементами системи науки трудового права виступають поняття, з них складаються її концепції, теорії, доктрини. Особливе місце серед них займають найбільш загальні поняття в рамках даної науки — її категорії.

Н. О. Богданова, виявляючи принциповий відправний орієнтир, який розкриває суть предмета науки конституційного права, вказувала, що він повинен являти собою основоположну ідею, що пронизує конституційно-правове законодавство і сприймається як основний логічний вузол всіх теоретичних побудов. Така ідея об'єктивується в категоріях найбільшого рівня узагальнення, які охоплюють сферу конституційно-правових відносин і прямо або побічно проявляються в нормах і інститутах конституційного права [14, с. 13].

Стосовно трудового права вважаємо, що цим вимогам відповідають дві взаємопов'язані категорії — «наймана праця» і «трудоий договір».

Наука існує у вигляді системи теоретичних знань. Теорія являє собою ядро науки, найвищу форму теоретичного пізнання її предмета. Предмет науки, в свою чергу, визначає методи дослідження і способи їх застосування до даної науки. При цьому методологічні підстави відіграють вирішальну роль у розвитку науки. Наука спирається на весь наявний емпіричний матеріал, аналізує законодавство (чинне, минуле), використовує весь методологічний апарат, звертаючись до зарубіжного досвіду, практики застосування норм права, їх ефективності.

Отже, наука трудового права — це не лише теоретичні положення, а й методологічні основи, які забезпечують процес вивчення, дослідження, аналізу і розробки пропозицій, рекомендацій і концепцій з питань правового регулювання трудових і тісно пов'язаних з ними відносин. Наука трудового права має свій теоретичний базис, який визначає її концептуальне

поле, категоріальний склад, а також методи, форми і способи пізнавальної діяльності. Отже, розвиток знання, система якого складає науку, постає як складний процес взаємодії емпіричного, теоретичного і методологічного рівнів.

Підсумовуючи, зауважимо, що структурний аналіз необхідний, але недостатній для розкриття сутності науки. Необхідне її дослідження також із застосуванням системного і функціонального підходів для з'ясування функціонального розмежування і взаємодії гносеології, методології і логіки науки, соціології та психології науки, потребує дослідження впливу на науку соціальних форм її існування.

Література

1. Лекторский В. А. Методологический анализ науки / В. А. Лекторский, В. С. Швырев // Философия, методология, наука. — М., 1972.
2. Сурин А. В. К проблеме определения понятия «наука» / А. В. Сурин // Методологические и социальные проблемы развития науки / Под ред. проф. Г. Л. Фурманова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. — С. 4–10.
3. Ракитов А. И. Понятие науки и ее структура как объект общей теории науки / А. И. Ракитов // Проблемы методологии и логики наук. Выпуск второй. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1965. — С. 103–113.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Посібник для студентів спеціальності «Правознавство». — Видання 2-е, зі змінами й доповненнями / П. М. Рабінович. — Київ, 1994. — 236 с.
5. Кедров Б. М. Наука // Большая Советская Энциклопедия / Члены главной редакции: Н. К. Байбаков, А. А. Благодоров, Б. Е. Быховский, В. Х. Василенко, А. П. Виноградов и др. / Гл. ред. А. М. Прохоров. — Третье издание. — М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1974. — Т. 17. — С. 323–330.
6. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: В 2 т. Т. 1: Элементный состав / В. М. Сырых. — М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2000. — 528 с.
7. Украинский Советский Энциклопедический словарь: В 3 т. / Редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред.), Ф. С. Бабичев, Р. И. Вишневский, И. А. Дзевеин, М. П. Зяблюк и др. — Киев: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1988. — Т. 2. — 768 с.
8. Черданцев А. Ф. Понятие и функции юридической науки / А. Ф. Черданцев // Методология советского правоведения. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 70 / Под ред. Л. А. Гупало. — Свердловск: УрГУ, 1978. — С. 3–22.
9. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — М.: Изд-во полит. лит., 1991. — 600 с.
10. Курс российского трудового права. В 3 т. Т. 1: Общая часть / Под ред. Е. Б. Хохлова. — СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. — 573 с.
11. Протасов В. Н. Что и как регулирует право / В. Н. Протасов. — М., 1995. — 96 с.
12. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций. В 2-х томах. Том второй / С. С. Алексеев. — Свердловск, 1972–1973. — 401 с.
13. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: Методология и теория / Л. Б. Тиунова. — СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1991. — 136 с.
14. Богданова Н. А. Система науки конституционного права / Н. А. Богданова. — М.: Юристъ, 2001. — 256 с.

С. В. Вишновецька

Национальный авиационный университет,
Юридический институт,
кафедра гражданского права и процесса
пр-т Космонавта Комарова, 1, Киев, 03680, Украина

**НАУКА ТРУДОВОГО ПРАВА: ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРНЫЙ
АНАЛИЗ**

Резюме

Статья посвящена выяснению понятия и структуры науки трудового права, определению её предмета на основе структурного анализа, с помощью которого устанавливаются отношения и связи между изучаемыми явлениями.

Ключевые слова: наука трудового права, предмет науки, структура науки, теория, познавательная деятельность.

S. V. Vyshnovetska

National aviation university,
Law Institute,
The Department of Civil Law and Procedure
Cosmonaut Komarova Av. 1, Kyiv, 03680, Ukraine

**LABOUR LAW SCIENCE: THE CONCEPT AND STRUCTURAL
ANALYSIS**

Summary

This article is devoted to the clarifying of concept and structure of labour law science, determination of its subject by structural analysis, with help of which the relations and connections between studied phenomena are established.

Key words: labour law science, subject of science, structure of science, theory, cognitive activity.